

Gazsó Ferenc

TÁRSADALMI PERCEPCIÓK ÉS PÁRTPREFERENCIÁK A FALUSI LAKOSSÁG KÖRÉBEN

Bevezetés

Az alább következő írás egy olyan nagyobb terjedelmű tanulmány egyik fejezete, amely kifejezetten a falun élő választóközönség szociológiai jellegzetességeit, a falusi lakosság politikai orientációit, pártokhoz való viszonyát, továbbá a politikai információszerzés és információfeldolgozás aspektusait kívánta behatóbban megismerni. A főként másodelemzésekre, továbbá az Országos Választási Irodánál regisztrált teljes adatbázis módszeres feldolgozására, valamint a Szonda Ipsos 1999, illetve 2000. év végén elvégzett, 3000 főre kiterjedő reprezentatív felvételének falusi adatbázisára épülő elemzés áttekinti a falusi népességet jellemző politikai-ideológiai orientációk alapvető vonásait, a pártpreferenciák alakulását az 1994-es és 1998-as választásokon, továbbá a parlamenti pártok falusi szavazóbázisainak némely szociológiai-ideológiai és politikai jellegzetességét. Mindeközben a tanulmány feldolgoz olyan témaköröket is, mint például a falusi választók társadalmi közérzete, a közeli jövővel összefüggő pesszimisztikus vagy optimisztikus várakozások, továbbá a rendszerváltozás eddigi menetének és hatásainak szubjektív érzékelése, közelebbről az a kérdés, hogy a falusi lakosság milyen mértékben minősíti magát a rendszertranszformáció nyertesének, illetve vesztesének.

A hazai társadalomkutatásban a falu–város dimenziót a pártpreferenciákat erőteljesen differenciáló háttérváltozóként értelmezik, sőt, a kutatók egy részének felfogása szerint a falusi település egyenesen objektív szociokulturális jellegzetességeket hordozó és ilyen értelemben a politikai mezőt törésvonal jelleggel megosztó faktor.¹ E felfogás szerint tehát a falu a csoportminőségű politikai artikuláció háttértényezője, melynek jellegzetességei az ideológiai-politikai tagoltság, továbbá a politikai szocializációs minták szféráiban is megjelennek, ily módon a magyar falut sajátos politikai szemlélet és társadalmi orientáció jellemzi. A politikai tagoltság eme sajátosságai a pártpreferenciákban is leképeződnek, és ezáltal a falu közegében az ország egészétől elütő pártpolitikai erőter alakul ki. A pártok erőpozíciója és szavazategyűjtő esélye egyaránt másképpen differenciálódik, mint a városokban. A falusi lakosság politikai orientációinak és pártpreferenciáinak sajátos szerkezete tehát a párt-

¹ Körösnéyi András 1996. Nomenklatúra és vallás. Törésvonalak és pártrendszer Magyarországon. *Századvég*, (1).

rendszer egészének erőfolyamatait befolyásolja. Vita tárgyát képezheti azonban, hogy ez a befolyásoló szerep marginális-e avagy éppenséggel meghatározó jellegű a hatalmi pozíciók elérése, megtartása vagy elvesztése szempontjából. A kérdés megválaszolásához akkor juthatunk közelebb, ha részletesen feldolgozzuk a pártpolitikai erőter egészében azt a hatást és befolyást, amit a sajátos falusi választói viselkedés számlájára írhatunk.

Az ilyen célokat követő elemzés végső konklúziója az lehet, hogy a települési dimenzióra épülő politikai tagoltság, közelebbről pedig a pártpolitikai erőter falusi szerkezete a pártok erőviszonyait és a hatalmi-kormányzati esélyeket egyaránt erőteljesen differenciálja. Semmiképpen nem marginális hatásról van szó, hanem olyan településkötött politikai minőségről, ami a társadalom történeti makroszerkezetébe ágyazódik, ennél fogva a politikai tagoltság szempontjából egyértelműen relevánsnak tekinthető, és amely tartósan és erőteljesen formálja a pártpolitikai erőter egészének történéseit. Ezzel a szerkezeti karakterrel függ össze többek között az a sokszorosan tesztelt empirikus tapasztalat is, hogy az MSZP relatíve gyengén beágyazott a falu társadalmába, mobilizáló teljesítménye és szavazatszerző esélye szignifikánsan elmarad saját országos teljesítményétől. Ez a megállapítás nem szituatív jellegű. Az eddigi választások, illetve a folyamatos empirikus szondázások eredményeinek áttekintése világosan jelzi, hogy a hazai településszerkezetben a Szocialista Párt számára a falu a leginkább problematikus társadalmi közeg, ami az empirikus következményeket tekintve abban fejeződik ki, hogy támogatottsága a falu világában konzekvensen és szisztematikusan elmarad saját globális mintaátlagától.² Ezt az összefüggést az alábbi táblázat adatai alapján részletesebben is szemügyre vehetjük.

² Ez a jellegzetesség e pillanatban (2001 szeptemberében) is erőteljesen érvényesül. Az MSZP a teljes választói sokaság körében élvezett mintegy 26 százalékpontnyi támogatottsággal szemben a falusi szavazók csoportjában csupán 18 százalékpontnyi szavazatra számíthatna.

1. táblázat

A parlamenti pártok támogatottsága településtípusok szerint az 1994. és az 1998. évi parlamenti választásokon (százalékban)

Települések a lakosság száma szerint	MSZP		Fidesz		FKgP		SZDSZ		MDF		MIÉP	
	1994	1998	1994	1998	1994	1998	1994	1998	1994	1998	1994	1998
– 500 fő	26,3	28,2	7,6	27,6	15,3	21,4	14,5	5,1	12,8	2,9	0,5	3,1
501–1000 fő	29,6	30,7	6,9	29,1	13,1	18,9	15,4	4,8	12,3	2,7	0,6	3,3
1001–2000 fő	30,7	31,7	7,1	28,9	12,4	18,2	16,5	5,2	11,1	2,4	0,7	3,7
2001–5000 fő	30,8	32,0	6,7	28,8	11,8	17,5	17,7	5,7	11,5	2,7	1,1	4,3
5001–10000 fő	31,8	33,2	7,1	29,3	10,9	15,9	18,5	6,0	11,1	2,9	1,1	4,8
10001–50000 fő	33,9	33,2	7,1	29,4	8,6	13,2	20,8	7,7	10,2	2,8	1,3	5,2
50001–	34,3	34,9	7,8	33,6	7,2	9,3	22,4	7,6	10,8	2,1	1,2	4,9
Budapest	35,1	33,1	6,1	26,5	4,6	8,5	20,7	11,0	14,9	3,6	3,6	8,8
Listás eredmény	32,99	32,92	7,02	29,5	8,82	13,15	19,74	7,57	11,7	2,8	1,59	5,5

Forrás: Az Országos Választási Iroda adatainak másodfeldolgozása.

A falu azonban semmiképpen nem homogén közeg a pártpreferenciák szempontjából. Valójában a pártok szavazategyűjtő esélyei sajátos földrajzi sávok szerint differenciálódnak, s ezekben a sávokban gyenge, közepes vagy éppenséggel erős szavazategyűjtő potenciálok sűrűsödnek. A szóródás akár rendkívülinek is mondható, hiszen például az MSZP a legutóbbi választásokon a községek egy részében alig tíz százalékot meghaladó támogatottságot élvezett, míg a másik póluson az urnához járulók közel negyven százaléka támogatta.

Ha a két legutóbbi választás listás eredményeit földrajzi sávok szerint tipizáljuk, kirajzolódnak azok a falusi övezetek, ahol az egyes pártok az átlagosnál nagyobb, illetve kisebb szavazategyűjtő potenciállal rendelkeznek. Az Országos Választási Iroda adatbázisának feldolgozása alapján összefoglalóan a következők állapíthatók meg.

1. Az utóbbi választáson a községek mintegy egyötödében az MSZP támogatottsága meghaladta saját mintaátlagát. Ugyanakkor ezekben a földrajzi sávokban a kisgazdapárt is igen erős volt, a Fidesz viszont gyenge, de a két kormánypárt együttes támogatottsága szignifikánsan meghaladta a szocialistákét. Ezek a falvak az Alföld egy részén, továbbá Somogy és Baranya déli részén találhatók.
2. A falvak mintegy háromtizedében a legnagyobb támogatottságot a Fidesz élvezte, a szocialisták pedig valamivel elmaradtak saját mintaátlaguktól, s ugyanez jellemző az FKgP-re is, de a két kormánypárt túlsúlya egyértelmű volt. Az idetartozó községek elsősorban a Dunántúl északnyugati régióiban találhatók.
3. A falvak harmadik csoportjában (Kiskunság, Csongrád megye) az MSZP támogatottsága 6-7 százalékponttal kisebb volt saját mintaátlagánál, a Fidesz általában felülreprezentált volt, az FKgP pedig kiugróan magas (18–21 százalékpontos) támogatottságot élvezett. A csoportba tartozó települések az említett két földrajzi tájon túl Zala megye egyes részein találhatók.

Hogy a pártpreferenciák település-földrajzi sávok szerinti erőteljes differenciálódása milyen okokra vezethető vissza, azt releváns empirikus adatbázis alapján jelenleg nem lehetséges elemezni. E pillanatban nyitottnak tekinthető az a kérdés is, hogy milyen makrotársadalmi, politikai, demográfiai és történeti okok magyarázzák a pártpreferenciák földrajzi sávok szerinti differenciálódását a falusi társadalomban.

Ugyanakkor érdemes felfigyelni arra, hogy a falusi politikai mező nemigen rendezhető olyan szokásos régiófelosztási kategóriákba, mint például Kelet-Magyarország, Északkelet-Magyarország, Közép-Dunántúl stb. A helyzet ugyanis az, hogy az említett úgynevezett regionális felosztás politikai értelemben is azonos település-sávba tartozónak minősít olyan falvakat vagy bokortelepüléseket, melyeknek pártpreferencia-mintázatai gyökeresen különböznek. Valójában a politikai tagoltságnak nincs az említett régiók szerinti mintázata, s egy-egy ilyen régióban a pártpreferenciák diffúz módon szóródnak. Az elmondottak nem úgy értelmezendők, hogy a települések földrajzi fekvése és a pártpreferenciák között semmiféle szignifikáns kapcsolat nem tesztelhető. Mindössze arról van szó, hogy a politikai preferenciák és a földrajzi településsávok nem régiók szerint, hanem más indikátorok mentén kapcsolódnak egybe. A település földrajzi elhelyezkedése természetesen strukturális tartalmakkal is telítődhet, a politikai mintázatok azonban többfélék lehetnek, akár az úgynevezett településbokor határain belül is.

A lényeg az, hogy a pártok támogatottsága a falu településszerkezetében rendkívül variábilis, szélsőséges határok között mozog. Az aggregát kép azonban sajátos mintázatokat is kirajzol, melyeknek egyik alapvető jellegzetessége, hogy az MSZP összességében diszpreferált a falvak többségében, továbbá sehol nincs jelentős szavazategyűjtő erővel rendelkező potenciális partnere, következésképp az ellenoldali erők statisztikai túlsúlya egyértelmű, ami azonban csak akkor érvényesül, ha a riválisok erőpotenciálja összeadódik, s ezáltal alapvetően befolyásolja a választások kimenetelét, miként azt a legutóbbi parlamenti választásokon tapasztalhattuk.³ Ha viszont az említett integráció nem következik be, és a rivális aktorokkal külön-külön kell megküzdeni, akkor az MSZP erőfölénye érvényesül, és mandátumtöbbséget eredményezhet.

Ezek után vegyük szemügyre a falusi társadalom makrotagoltságának és a falusi választók társadalmi percepcióinak pártpreferenciákat befolyásoló hatásait.

Társadalmi tagoltság és pártpreferenciák

A falusi társadalom makroszerkezetének beható elemzése nem tartozik a mostani tanulmány feladatai közé. Bizonyos azonban, hogy a társadalom osztály- és rétegszerkezete befolyásolja a pártokhoz való viszonyt és a szavazóbázisok szociológiai

³ A pártpreferencia-szondázások friss adatai szerint a listás versenyt jelenleg egyértelműen a Fidesz vezeti. Előnye mintegy 6 százalékpontra tehető a rivális MSZP-vel szemben. A Szonda Ipsos havonta ismétlődő, 1000 fős mintán elvégzett reprezentatív felvétele szerint 2001 első felében az MSZP támogatottsága a falusi választók teljes sokasága körében 17–19 százalékpontra tehető, míg a domináns kormánypárt az év elején mért 19 százalékpontnyi támogatottságát mintegy 23 pontra növelte, és az utóbbi hónapokban ezen a szinten stabilizálta.

karakterét. Bár a hazai kutatások a társadalmi szerkezetben elfoglalt hely és a pártpreferenciák között rendre gyenge összefüggést teszteltek, s úgy találták, hogy a társadalmi státusz és a pártválasztás között nem tételezhető fel közvetlen megfelelés, bizonyos, hogy az egyének társadalmi státuszának különböző metszetei valaminő hatást gyakorolnak az állampolgárok pártokhoz fűződő viszonyára. Nem arról van szó, hogy okvetlenül rétegspecifikus választói bázisok alakulnak ki, de a társadalmi tagoltság valamilyen módon mindenkor befolyásolja a pártokhoz való viszonyt.

A hazai empirikus kutatások eredményei alapján egyértelmű, hogy a falusi társadalmat sajátos rétegszerkezet jellemzi. Mindezt az empirikus felvételekben szokásosan alkalmazott szociodemográfiai paraméterek szerinti csoportszerkezet is igen jól érzékelteti.

2. táblázat

A falusi társadalom rétegződése az ország egészét jellemző csoporttagoltsággal összevetve (százalékban)

<i>Társadalmi csoportok</i>	<i>Falusi minta N=1109</i>	<i>Országos minta N=3000</i>
<i>1. Életkori csoportok</i>		
18–24 év	13,2	14,4
25–34 év	18,7	18,5
35–44 év	16,8	16,4
45–60 év	25,3	26,9
60– év	25,9	23,8
<i>2. Iskolázottság</i>		
Befejezetlen általános iskola	21,8	14,4
Nyolc általános	35,9	30,5
Szakmunkásképző	23,0	20,6
Érettségi	15,1	24,5
Felsőfok	4,2	10,6
<i>3. Társadalmi rétegek</i>		
Vezetők	3,2	7,7
Beosztott értelmiségiek	2,9	5,9
Egyéb szellemi dolgozók	6,4	4,4
Vállalkozók, kisiparosok, kiskereskedők	4,7	10,4
Szakképzett fizikaiak	21,2	21,9
Szakképzetlen fizikaiak	50,0	42,2
Munkanélküliek	9,0	7,1
Nyugdíjasok	38,0	33,3
<i>4. Társadalmi önbesorolás</i>		
Alsó osztály	15,9	14,2
Munkásosztály	46,3	35,4
Alsőközéposztály	19,7	23,6
Középosztály	17,9	25,5
Felsőközéposztály	0,3	1,3

Forrás: Szonda Ipsos 1999. és 2000. évi országos reprezentatív felvételének másodfeldolgozása.

A közölt adatok mindenekelőtt arra vetnek fényt, hogy a falu társadalmi tagoltságának mintázata szignifikánsan eltér az ország lakosságának egészét jellemző képtől. Az alapvető különbségek a következők:

1. A falun élő választóközönség csaknem hattizede alacsony iskolázottságú, nem rendelkezik semmiféle olyan szakképzettséggel, tudástökével, amit viszonylag stabil, elfogadható megélhetést biztosító pozícióra, munkahelyre lehetne váltani. A nagyon alacsony iskolázottság elsősorban a nyugdíjas kohorszokat jellemzi. Azonban iskolázatlan és szakképzetlen a 18–60 éves munkaképes korú lakosság közel egyharmada is. Megbízható ismeretekkel rendelkezünk arról, hogy a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező munkaképes korú falusi népesség 40 százaléka egyszerűen kiszorult mindenfajta munkaerőpiacról. Összességében pedig jelenleg a felnőtt falusi népesség 38 százalékának van folyamatos foglalkoztatást biztosító munkahelye. (Ez az arány országosan 52%.)
2. A társadalmi réteghelyzetet tekintve minden második falusi ember tanulatlan fizikai munkás, aki szubjektíve is a társadalom leszakadó alsó rétegeibe sorolja magát. Léthelyzetük, életminőségük és társadalmi kilátásaik alapján alsó osztályi, munkásosztályi státuszt érzékelnek. Ők a rendszerváltozás nagy vesztesei, s az elmúlt évtized egészét saját életfeltételeik alakulása szempontjából úgy ítélik meg, hogy kifejezetten negatív folyamatok zajlottak le. A szóban forgó csoport-hoz tartozóknak mindössze 1,6 százaléka vélekedik úgy, hogy valamit profitálni tudott a társadalmi átalakulás eddigi folyamataiból.
3. A falu tehát olyan strukturális környezet, ahol a társadalmi átalakulás ellentmondásai és negatív kísérőjelenségei sajátosan sűrűsödnek, sőt, számos településen extrém módon halmozódnak. Ezzel függ össze, hogy a középosztályi státuszt érzékelők aránya még az egyébként szerény országos átlagtól is szignifikánsan elmarad. Valójában a magyar falu esetében nem a sokszor emlegetett kétharmad-egyharmados, hanem a négyötöd-egyötödös társadalomszerkezetről van szó, ami persze nem úgy értendő, hogy a falusi társadalom rétegszerkezete nem sokosztatú, hanem valamiféle dichotómia jellemzi. Nyilvánvalóan sokféle-képpen tagolt társadalomszerkezetről van szó a falu esetében is. A társadalmi integrációból kiszorult, mindenféle konvertálható javakat nélkülöző társadalmi csoportok aránya azonban extrém módon magas, miközben az olyan új társadalmi rétegek, mint például a vállalkozók, az önfoglalkoztatók, a kisiparosok-kiskereskedők igen szerény mértékben tudtak gyökeret eresztetni és stabilizálni státuszukat. Hasonlóképp szűkös a beosztott értelmiség befogadóképessége is, ami a falvak jelentős részében túlnyomóan a tanítói-tanári munkát végzőkre korlátozódik. Voltaképpen nincs társadalmi húzóerő a falu világában. Nincs olyan jelentős számú társadalmi csoport, amely a rendszerváltozásban a társadalmi dinamikát, a modernizációt és egyúttal magát a rendszerstabilitást reprezentálná és képviselné.

A vizsgálandó kérdés témánk szempontjából elsősorban az, hogy a fentiekben elnagyoltan vázolt strukturális állapotok miképpen befolyásolják a falusi lakosság politikai közérzetét, orientációit és pártpreferenciáit. Ezúttal elsőként a szocioökonómiai státusz és a pártpreferenciák összefüggését vesszük szemügyre. A körvonalazott struktúrák alapján megalapozottnak tűnhetne az a feltételezés, hogy a pártok többségének szavazatszerző esélyeit eleve kedvezőtlenül befolyásolja a falut jellemző társadalomszerkezet. Hiszen közismert, hogy az MSZP – csakúgy, mint a rivális

Fidesz és még jó néhány más párt – elsősorban a jobban iskolázott, szakképzett és viszonylag konszolidált státusszal rendelkező választói csoportok körében számíthat nagyobb támogatottságra. Következésképp az alsó osztály túlsúlya, a munkaerőpiacról kiszorultak nagy száma és a folytonos egzisztenciális bizonytalanság olyan szociális terepet jelent, ami önmagában is megnehezíti a pártok többsége számára a falusi választók bizalmának elnyerését.

A vázolt strukturális körülményekből egyenes magyarázat következhetne azt illetően is, hogy például az MSZP szavazói támogatottsága miért marad el saját országos mintaátlagától a szóban forgó választói környezetben. Ez a magyarázat azonban csak akkor lenne helytálló, ha a falusi társadalmi tagoltság mentén az országos-hoz hasonló trendek érvényesülnének a pártpreferenciák szóródásában. A kérdés tehát az, hogy a makrotagultság és a pártpreferenciák összefüggésében az országos trend érvényesül-e, avagy a szocioökonómiai státusz mentén képződő falusi választói csoportok pártorientációi az országos trendtől elütően alakulnak. Az összefüggést az alább következő táblázat-érzékelteni.

3. táblázat

Az MSZP, a Fidesz–MPP és az FKgP támogatottsága a falusi választók különböző csoportjaiban 1999 végén (globális támogatottság százalékban)

N=1109

Társadalmi csoportok	MSZP	Fidesz–MPP	FKgP	Nincs preferált párt
<i>1. Életkori csoportok</i>				
18–24 év	12,4	30,6	7,4	39,4
25–34 év	15,8	31,7	6,2	38,4
35–44 év	26,8	27,4	4,3	32,7
45–60 év	34,2	14,6	10,0	35,7
60+ év	24,3	11,8	10,7	48,2
<i>2. Iskolázottság</i>				
Befejezetlen általános iskola	26,9	10,3	13,9	45,1
Nyolc általános	24,4	16,4	9,7	40,9
Szaktanulmányképző	21,9	27,8	7,0	35,6
Érettségi	25,7	28,4	6,5	33,5
Felsőfok	19,7	27,6	4,2	27,6
<i>3. Társadalmi rétegek</i>				
Vezetők	37,1	37,1	2,8	17,1
Beosztott értelmiségiek	19,0	28,5	0,4	38,0
Kisiparosok, kiskereskedők	20,5	23,5	11,7	38,2
Szaktanulmányosok	26,3	23,4	7,6	35,3
Betanított munkások	27,2	17,8	10,5	37,8
Segédmunkások	24,4	13,6	7,5	47,4
Munkanélküliek	20,9	23,4	6,0	37,3
Nyugdíjasok	31,5	16,0	7,9	38,7
<i>4. Társadalmi önbesorolás</i>				
Alsó osztály	17,9	17,3	10,4	51,4
Munkásosztály	27,6	15,7	9,1	42,7
Alsóközéposztály	25,2	24,2	5,6	35,9
Középosztály	23,7	38,6	7,2	22,1
<i>Átlagok</i>	24,0	22,5	8,6	39,7

Forrás: A Szonda Ipsos 1999 végén lefolytatott reprezentatív felvételének adatbázisa.

A falu generációs szerkezete az országos trendeknek megfelelően befolyásolja a pártpreferenciák alakulását. Az MSZP a 34 évnél fiatalabbak körében igen erőteljesen, az országos átlagot is meghaladó mértékben diszpreferált, a középgenerációk körében azonban a Fidesszel azonos támogatottságot élvez, illetve az 50 éven felüliek körében elsöprő támogatási fölényt birtokol. Érdeemes felfigyelni arra, hogy az FKgP a falusi fiatalok körében jóval kevésbé diszpreferált, mint az ország egészét jellemző mintában. A 35 éven aluliak körében például az említett párt országos támogatottsága a felvétel időpontjában mindössze 4 százalékpont volt, a falusi fiatalok körében azonban ez az arány elérte a 7 százalékot. Az életkori tagoltság mentén nem fedezhetők fel markáns falusi specifikumok a pártpreferenciák alakulásában, a trendek az egész választói sokaságot jellemző megoszlásokhoz igazodnak. Bizonyos különbség a támogatottság mértékében van, nevezetesen abban, hogy a Szocialista Párt a két első életkori csoportban, a Fidesz pedig az 50 évnél idősebbek körében kisebb támogatottságot élvez, mint országosan.

Az iskolázottsági csoportok pártpreferenciái némi meglepetéssel szolgáltak. Először is megállapítható, hogy az MSZP az alacsony iskolázottságú választói csoportokban falusi mintaátlagának megfelelő, illetve azt némiképp meghaladó támogatottságot élvezett, míg az országos mintában a szóban forgó két csoport körében egyértelműen és folyamatosan alulreprezentált. A Fidesz esetében voltaképpen fordított helyzetet érzékeltünk. Az alacsony iskolázottságú falusi választók 5-6 százalékponttal kisebb mértékben támogatták a kormánypártot, mint az országos minta egészében. Ezek az adatok határozottan arra engednek következtetni, hogy az MSZP esetében a falusi választók körében nem érvényesül az alacsony társadalmi státuszú választói csoportokra jellemző diszpreferencia.

A fenti tapasztalattal egybeesnek a társadalmi rétegződés mentén megfigyelhető preferenciális jellegzetességek is. Szembetűnő, hogy a falusi kékgallérosok egyik csoportja sem diszpreferálta a szocialistákat. Ezzel szemben a Fidesz a falusi kékgallérosok különböző csoportjaiban 4–7 százalékkal alacsonyabb támogatottságot élvezett, mint az országos mintában. Ugyanakkor egyenesen meglepő, hogy a beosztott értelmiségiek csoportja konzekvensen diszpreferálta a Szocialista Pártot, és az országos mintában mért csaknem 34 százalékos támogatottsággal szemben a falun élő értelmiségieknek mindössze 19 százaléka szimpatizált a szocialistákkal. Hasonlóképp mérsékelt volt a támogatottság a kisiparosok és kiskereskedők körében is. Ezzel szemben a beosztott értelmiségiek körében a Fidesz csaknem 29 százalékpontos támogatottságot élvezett a falvakban, míg ez az arány az országos mintában akkortájt 16,5 százalékot tett ki. Igen magas támogatottságot élvezett az említett párt a falvakban jelentős választói csoportot képező munkanélküliek körében is.

Ami a szubjektív társadalomszerkezetet illeti, az alsó osztályhoz tartozók mindkét nagy pártot jelentős mértékben diszpreferálják, és e tekintetben nem mutatkozik különbség. Az önmagukat a munkásosztályba sorolók hatalmas táborá körében azonban az MSZP kitüntetetten magas támogatottságot élvezett, míg a Fidesz mélyen

falusi mintaátlagára alatt szerepelt. A középosztály ugyanakkor a falvakban főként a Fidesz felé fordult.⁴

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a falusi társadalom sajátos tagoltsága, az alsó osztályi státusz dominanciája nem jelent egyértelműen kedvezőtlen helyzetet a Szocialista Párt számára. Következésképp az országostól eltérő, alacsonyabb falusi támogatottság nem a falu sajátos társadalomszerkezetével, hanem más faktorokkal függ össze. Végeredményben azt mondhatjuk, hogy az MSZP szavazóbázisa a falu társadalmában elsősorban az alsó osztály és az alsóközéposztály. Ezzel szemben a Fidesz a középrétegekre, illetve az alsó középrétegre támaszkodik. A szavazóbázisok összetételének ilyen karaktere a két párt esetében nem mindenben kompatibilis az országos mintákban megfigyelttel. A különbség az, hogy országosan mindkét nagy párt támogatottsága a társadalmi hierarchián felfelé haladva növekszik, míg a falu társadalmában a szocialisták az alsó osztály rétegeiben jelentős, számos esetben a mintaátlagot meghaladó támogatásra tettek szert. Kivéve a legrosszabb helyzetű falusi csoportokat, a munkaerőpiacról jórészt kiszorult alsó osztályhoz tartozókat, tehát a munkanélkülieket, a legrosszabbul iskolázottakat, vagyis azokat, akik az úgynevezett *underclass* reménytelen helyzetű csoportjához tartoznak. Ez a társadalmi csoport valamennyi párttól elfordult, és egyelőre nincs is a pártoknak esélye arra, hogy a társadalom peremére szorult és integrációra képtelen, erőforrás nélküli társadalmi csoportokban növeljék befolyásukat.

Politikai klíma és pártpreferenciák

A kutatás tapasztalatai szerint a falu világára nehezedő és elhúzódó válságfolyamatok felerősítették, és egyúttal konzerválták a pesszimisztikus közérzetet. Amíg az utóbbi néhány esztendőben, főként a gazdaság szférájában kibontakozó pozitív fejlemények érzékelhetően enyhítették a magyar társadalom egészét oly annyira jellemző borúlátást, a falusi lakosság közérzetében, a társadalmi változások fejleményeinek megítélésében és a jövőt illető elképzelésekben egyaránt elsősorban a pesszimizmus tünetei tesztelhetők. Nem véletlenül. A falusi lakosság túlnyomó többsége halmozódó érdeksérelmeket, csalódásokat, a pozitív törekvések konzekvens megghiúsulását tapasztalta az elmúlt évtizedben.

Amikor a falusi választók a rendszertranszformáció eddigi tapasztalatait és a várható fejleményeket mindent tekintetbe véve értékelték, a túlnyomó többség egyértelműen vesztésként definiálta önmagát. A megélt tapasztalatok alapján a falun élők mindössze három százaléka sorolta magát a rendszerváltozás nyerteseinek csoportjába, hatvan százalék pedig a változások egyértelmű kárvallottjaként regisztrálta a nagy társadalmi átalakulás személyes hatásait és következményeit. A státuszörzök aránya mintegy háromtizedre tehető, az e csoportba tartozók a társadalmi összefolyamat kedvező és kedvezőtlen hatásait összességében úgy ítélték meg, hogy élethelyzetük sem negatív, sem pozitív értelemben nem módosult számottevően.

⁴ A közölt adatok az 1999 végén jellemző állapotot tükrözik. Az elmúlt esztendő végén hasonló mintán megismételt vizsgálat megerősítette a szocioökonómiai státusz és a pártpreferenciák sajátos konfigurálódására vonatkozó tapasztalatokat.

Ez a kép jelentősen kedvezőtlenebb az ország lakosságának egésze körében tapasztaltnál. Ugyanis az összlakosság egytizede nyertesnek, mintegy ötven százaléka kárvalottnak, további négytizede pedig a korábbi élethelyzetet stabilizálónak minősíti önmagát. Még nagyobb a kontraszt akkor, ha a falusi lakosság percepcióit a fővárosra vonatkozó értékeléssel vetjük egybe. A közvélekedés szerint ugyanis a rendszerváltozás elsősorban a főváros lakosságának kedvezett, olyannyira, hogy az itt élők egyharmadát egyértelmű nyertesnek minősíti a társadalmi közmegítélés. Nem állnak rendelkezésre megbízható empirikus adatok arról, hogy maga a fővárosi lakosság miként ítéli meg saját helyzetét és érintettségét. A vidéki népességet azonban a városban élő lakosság is vesztesnek tekinti, mégpedig a falun élők öndefiníciójának megfelelő mértékben.

A falusi lakosság megítélése szerint a rendszerváltozás hozama két társadalmi csoportnál sűrűsödik. A nagy nyertes a politikai osztály, a hatalmi elit, amely a közmegítélés szerint az ország kapitalizálásának hozamát szinte kizárólag a tőketulajdonos, vállalkozó réteggel osztja meg. A vállalkozói osztály megítélése azonban differenciáltabb. A domináns tőketulajdonosokat a választók többsége a politikai osztállyal azonos módon minősíti, a kis- és középvállalkozókat azonban nem tekinti egyértelmű nyertesnek, státuszukat bizonytalannak ítéli. Ezzel együtt a vállalkozók, kiskereskedők, magántermelők többségét, mintegy hattizedét a haszonélvezeten osztozó társadalmi csoportként szemléli a falusi lakosság. Ennél is differenciáltabb a kép az értelmiség esetében. A közmegítélés szerint az értelmiség egy része, mintegy egyharmada a nyertesek körét gyarapítja. Egynegyedük azonban egyértelműen vesztes, mindenekelőtt a falu világában élő pedagógusokról és a közművelődésben dolgozókról van szó. A szakértelmiség mintegy háromtizedének élethelyzetében pedig nem érzékelnek számottevő változást.

Végeredményben a falusi választók percepciói szerint a társadalmi átalakulás haszonélvezetén mindössze két privilegizált társadalmi csoport, a politikai osztály és a tulajdonosi elit osztozik. Ehhez a körhöz tartozónak vélik továbbá az említett két elitcsoport holdudvarához tartozó értelmiséget, tehát azokat a szakértőket, menedzsereket, különböző vezető pozíciókat betöltő diplomásokat, akiknek társadalmi státusza alapvetően különbözik ugyan a szakértelmiség egészének helyzetétől, képzettségük alapján azonban mégis azonos csoportba sorolja őket a társadalmi közvélekedés. Ez a szerkezet azonban nem csupán a falusi társadalmat jellemzi. A rendszerváltozás hatásairól és következményeiről kialakult társadalmi percepciók a lényeg tekintve egybevágóak azzal, amit a falusi lakosság körében a reprezentatív kutatások tesztelnek. Egységes a társadalmi közfelfogás a tekintetben is, hogy a fentebb említett társadalmi kategóriákon kívül minden más társadalmi csoportot túlnyomóan vesztesként könyvelnek el a társadalom tagjai. Amikor pedig a kutatás menetében a falun élők személyes érintettségük és tapasztalatuk alapján minősítették a rendszerátalakulás hatásait és következményeit, illetve megítélték saját társadalmi helyzetüket, az egyéni értékelésekből összeadódó alábbi csoportjellegzetes kép rajzolódott ki.

4. táblázat

A rendszerváltozás személyes hatásainak és következményeinek értékelése
a falusi lakosság különböző csoportjaiban (százalékos megoszlás)

	Nyertes	Vesztes	Változatlan élet- helyzet
<i>1. Társadalmi rétegek</i>			
Vállalkozók, kisiparosok, magántermelők	41	28	31
Értelmiségiek	20	50	30
Szakmunkások	3	80	17
Betanított munkások	2	73	25
Segédmunkások	–	83	17
Parasztok, mezőgazdasági dolgozók	–	100	–
<i>Munkavállalók összesen</i>	6	63	31
<i>2. Társadalmi önbesorolás</i>			
Alsó osztály	0	73	27
Munkásosztály	2	69	29
Alsóközéposztály	5	65	32
<i>Középosztály-felsőközéposztály</i>	7	52	41
<i>3. Életheti csoportok</i>			
Fiatalkorúak (18–35 év)	25	51	24
Középkorúak (36–60 év)	10	62	29
Idősek (60+ év)	3	74	22
<i>Teljes falusi népesség</i>	3	59	23

Forrás: A Szonda Ipsos 1999. és 2000. évi reprezentatív felvételének adatbázisa.

Miként látható, a falusi választók különböző csoportjainak önértékelése és a rájuk vonatkoztatott megítélés között szembevetendő diszkrépancia tapasztalható. Amíg a falusi lakosság a vállalkozói, magántermelői csoportot túlnyomóan haszonélvezőnek, nyertesnek minősíti, maguk a falusi vállalkozók némiképp másképpen látják saját érintettségüket. Kétötödük túlnyomóan pozitív érintettséget, tehát nyertes pozíciót regisztrál. Közel egyharmaduk azonban vesztesnek tekinti magát. Ez a kép azzal függhet össze, hogy a falu társadalmában nem virulens tőkések, hanem kisvállalkozók, kisiparosok és magántermelők működnek, akiknek státusza meglehetősen instabil. Körükben gyakori lehet a státuszvesztés, és igazából csaknem hattizedük stagnáló vagy kifejezetten rosszabbodó élethelyzetet érzékel. A falusi értelmiség körében pedig az önmagukat nyertesnek minősítők aránya mindössze egyötödnyi, s körükben sokkal több a vesztes, mint a nyertes. Jól nyomon követhető az is, hogy a falusi kékgallérosok különböző csoportjai és a mezőgazdasági dolgozók elenyésző százaléka érzékel egyértelműen pozitív hatásokat. Élethelyzetük drasztikus rosszabbodása és a további kilátások labilitása alapján túlnyomó többségük az átalakulás egészének következményeit a vesztesek pozíciójából szemléli.

A falusi minta is fényt vetett arra, hogy a társadalom kohorsztagoltsága mentén a fiataloktól az idősek felé haladva határozottan növekszik a rendszerváltozás kárvalótlainak aránya. A falun élő fiatalok mintegy egynegyede nyertesnek tekinti magát. Végeredményben a teljes falusi népesség mindössze három százaléka sorolja magát a rendszerváltozás által egyértelműen pozitívan érintettek csoportjába, hattizedük

azonban az élethelyzet drasztikus rosszabbodását, státuszvesztést és kilátástalanságot könyvel el.

Ezekből az adatokból nemcsak egy szélsőségesen megosztott, polarizált társadalom képe rajzolódik ki, hanem egyúttal egy olyan jellegű társadalmi átalakulás, amelyben a terheket egyértelműen a társadalom alsó és középső rétegeire hárították, azok jó részét kétségbeesítő helyzetbe taszították, míg a másik oldalon kialakult az átalakulás haszonélvezőinek egy szűk csoportja, mely csoport érdekprimátusa a hatalmi-politikai mezőben is akadálytalanul érvényesült.

A sajátos magyar kapitalizmus kiépítése azonban szerencsére nem sodort mindenkit az abszolút vesztesek pozíciójába, hiszen a falusi népesség közel háromtizede is képes volt megőrizni, nagyobb veszteségek nélkül megtartani korábbi státuszát és életminőségét. Ez elsősorban megint csak a jobb helyzetű, jobb munkapiaci esélyekkel rendelkező társadalmi csoportoknak sikerült. Az tapasztalható, hogy az utóbbi társadalmi csoportban, tehát a korábbi helyzetüket stabilizálók körében sajátos ambivalencia alakult ki az új társadalmi berendezkedéshez való viszonyban. Míg a vesztesek az életviszonyokkal éppúgy, mint a hatalmi-uralkodókkal működéssel vagy a tulajdon privatizálásával kapcsolatban alapvetően negatív percepciókat nyilvánítanak, a stabil élethelyzetű csoport jóval megértőbb, türelmesebb és bizakodóbb, tehát az átalakulás és az új társadalmi berendezkedés kvázi stabilitásának egyik strukturális letéteményese.

A kutatások fényt vetettek arra az érdekes összefüggésre is, hogy a rendszerváltás személyes élethelyzeteket és társadalmi esélyeket érintő hatásainak szubjektív minősítése a pártokhoz való viszonyt is erőteljesen befolyásolja. Mindezt a következő táblázat érzékelteti.

5. táblázat

A rendszerváltás hatásait eltérően értékelő csoportok pártpreferenciáinak megoszlása falun a parlamenti pártok körében (százalék)

N=1109

Választói csoportok	MSZP	Fidesz	FKgP	SZDSZ	MIÉP	MDF	Nincs preferált párt
Nyertesek	12.9	41.9	16.1	3.2	0.0	9.7	16.1
Vesztesek	33.5	25.0	8.9	2.7	2.2	11.1	23.3
Változatlan helyzetűek	28.4	31.2	13.2	1.2	1.2	2.0	20.0

Forrás: A Szonda Ipsos 1999 végén elvégzett reprezentatív felvételének adatbázisa.

Miként látható, a rendszerváltás nyertesei elsősorban a jelenlegi kormánypártokhoz vonzódnak. A Fidesz és az MSZP támogatottsága a nyertesek körében szembe-tűnően különböző, miként meglepő az is, hogy a kisgazdák, sőt, a parlamenti küszöbhatár alatt stagnáló MDF is kitüntetett támogatottságot élvez ebben a csoportban. Ugyanakkor a vesztesek körében fordított a helyzet. A Szocialista Párt támogatottsága messze megelőzi a rivális kormánypártét, a többi jobboldali kispárt pedig a mintatlagnak megfelelő preferenciát élvez. A státuszörzök pedig a nyertesekhez hasonlóan viselkednek a pártorientációk tekintetében. E csoportban azonban nem annyira egyértelmű a pártpreferenciák sajátos szóródása, mint a nyertesek körében.

Itt is felülreprezentált a Fidesz, míg a szocialisták a maguk mintátlaga alatt szerepelnek. Ezek az adatok arra vetnek fényt, hogy az MSZP a falu világában elsősorban a rendszerváltozás kárvallottainak, az elégedetleneknek, a mostani állapotok jelentős változásában kevésbé reménykedőknek a pártja. Ez a konstelláció annyiban kedvező lehet az MSZP számára, hogy a falusi választók igen nagy csoportjában (a csalódottak és kevésbé reménykedők körében) a riválisoknál jóval nagyobb szavazategyűjtő esélyt birtokol. Mindez azonban hátrányos is lehet akkor, ha történetesen a falu társadalmában is kibontakoznak olyan folyamatok, amelyek enyhítik a mostani társadalmi, szociális feszültségeket, és valaminő perspektívát nyitnak a vesztesek számára is. Az erőviszonyok szempontjából azonban megint csak az a helyzet, hogy a Fidesz és potenciális szövetségesei együttesen a vesztesek körében is legalább akkora támogatottságot élveznek, mint az MSZP és liberális partnere. A státuszörzök csoportjában pedig – csakúgy, mint a nyertesek körében – egyértelmű a jobbközép integráció támogatottsági előnye.

A kérdés ezek után az, hogy az 1998-as kormányváltást követő évek fejleményei módosították-e a falusi társadalomban korábban kialakult és erőteljesen rögzült pesszimiztikus szemléletet, avagy éppenséggel olyan folyamat zajlik, amelynek hatására nő a helyzetük javulását érzékelők és a belátható közeljövőt pozitívan megítélők aránya. Mindkét összefüggés jelentőséggel bír a pártok versenypozíciójának alakulása szempontjából. A növekvő optimizmus ugyanis nyilvánvalóan a mostani kormánypártoknak kedvez. Hiszen egy ilyen folyamat azt jelenti, hogy a falun élő választók növekvő csoportja a saját élethelyzetét pozitívan befolyásoló változásokat érzékel, és mindezt óhatatlanul a mostani kormányzat tevékenységének hatásaként könyveli el. Mint ahogy egyértelmű a fordított scenárió pártpreferenciákat érintő hatása is. Amennyiben a falusi választók élethelyzetük egyre kedvezőtlenebb alakulását vagy akár a mostani, általában nyomorúságos helyzet változatlanóságát regisztrálják, felerősödhet a kormányzattal és a kormánypártokkal szembeni *protest* attitűd, ami viszont felhajtóerővé válhat az ellenzéki pártok számára.

A kormánytevékenység eddigi periódusának folyamatait a gazdasági szféra változása, továbbá a családi és személyes élethelyzet alakulása szempontjából a falusi választók különböző csoportjai igen differenciáltan, de túlnyomóan negatívan értékelték.

6. táblázat

A gazdasági helyzet, a családi életkörülmények és a személyes élethelyzet alakulásának megítélése a falusi választók különböző csoportjaiban 1999 végén (százalék)

N=1109

Választói csoportok	Gazdasági helyzet			Családi léthelyzet			Személyes élethelyzet		
	javult	romlott	nem változott	javult	romlott	nem változott	javult	romlott	nem változott
<i>Életkori csoportok</i>									
18–24 év	25,9	33,6	40,6	18,4	33,3	48,3	25,8	27,3	46,9
25–34 év	26,9	39,0	34,1	15,3	40,1	44,5	20,7	32,7	46,6
35–44 év	27,3	33,9	38,9	12,9	45,1	41,9	13,4	43,3	43,3
45–60 év	26,0	46,9	27,1	9,0	40,2	40,8	8,3	52,7	39,0
60+ év	15,7	51,8	32,2	4,9	48,5	46,7	3,5	50,9	45,6
<i>2. Iskolázottsági csoportok</i>									
Befejezetlen ált. isk.	12,1	57,0	26,4	6,1	54,1	38,8	5,7	56,6	37,6
Nyolc általános	21,6	44,3	33,3	9,8	46,5	43,7	11,4	46,7	42,0
Szakközépiskola	28,8	35,4	35,8	13,7	43,1	43,1	16,9	36,0	47,1
Érettségi	29,2	33,5	37,2	13,6	34,5	51,8	18,7	32,5	48,6
Felsőfok	39,5	28,8	33,3	20,0	26,6	53,3	11,1	24,4	62,2
<i>3. Társadalmi rétegek</i>									
Vezetők	24,5	22,8	51,4	17,6	26,4	56,8	8,3	25,0	55,5
Vállalkozók, magán-termelők	25,0	40,3	34,6	14,0	34,1	51,9	25,0	32,6	42,3
Értelmiségiek	35,0	30,0	35,0	9,2	36,3	54,5	10,0	25,0	65,0
Szellemi szakalkalmazottak	39,0	32,8	28,1	17,2	32,8	50,0	21,9	32,8	45,3
Szakképzett fizikaiak	25,8	36,9	37,3	10,7	47,3	42,0	10,3	48,8	40,8
Szakképzetlen fizikaiak	18,5	47,7	32,6	6,7	46,1	47,2	9,2	47,1	43,8
<i>Átlag</i>	22,8	41,0	30,1	11,1	44,7	44,1	12,6	43,0	44,0

Forrás: A Szonda Ipsos reprezentatív felvételének adatbázisa.

Az empirikus tesztelés arra vet fényt, hogy 1999 végén a falusi lakosságnak alig több mint egyötöde érzekelte a gazdaság növekedési pályára állását, tehát a falu világában magának a növekedésnek a meggyőző tényei és az azokat sugárzó propaganda még nem formálta át a korábban rögzült teljesen pesszimiztikus vélekedéseket. Jellemző, hogy a vizsgálatba vontak kétötöde a gazdaság további hanyatlását érzekelte, ami persze érthető, ha a falu világára gondolunk, közelebbről arra, hogy a mezőgazdaságban termelésben, értékesítésben és árviszonyokban változatlanul a válságjelenségek dominálnak. Érdekeselek lehetnek a részletek is. A gazdasági helyzet

javulásával összefüggő képzetek ugyanis az életkor, az iskolázottság, sőt a társadalmi rétegződés mentén is erőteljesen szóródnak, s azt az egyértelmű tendenciát jelenítik meg, hogy a fiatalabb életkorúak, a magasabb iskolázottsággal rendelkezők és a magasabb státushelyzetben lévők a mintaátlagnál jóval kedvezőbbnek ítélik a gazdaság egészének folyamatait. A kutatás pillanatképet rögzít. Nem állnak rendelkezésre megbízható adatok arról, hogy korábban miként festett és hogyan változott a falusi lakosság értékelő véleménye és közérzlete.

Ami már most a családi és személyes élethelyzet alakulását illeti, a falusi társadalomban mindössze az állampolgárok egytizede érzékelt pozitív változást az új kormányzati ciklusban. Ez az arány nincs összhangban a gazdasági helyzet pozitív változását regisztrálók sokaságával sem, ennél fogva realisztikusan feltételezhető, hogy, akik a gazdaság javuló helyzetét már érzékelik, családi és személyes életviszonyaikban viszont semmiféle pozitív elmozdulást nem tapasztalnak, növekvő elégedetlenséggel szemlélik a társadalmi folyamatokat. Ez a diszkrepancia ugyanis azt a benyomást erősíti, hogy a gazdasági növekedés hozamát nem a társadalom széles rétegei, hanem meghatározott csoportok sajátítják el, ennél fogva a családi és személyes élethelyzetre a gazdaság történései nincsenek közvetlen és kedvező befolyással. Ilyen percepciókat az empirikus kutatások korábban is érzékelték, azzal a különbséggel, hogy az állampolgárok szinte mindegyik csoportja úgy vélekedett, hogy életszínvonaluk nagyobb mértékben hanyatlott, mint ahogyan a gazdaság jövedelemtermelő-képessége csökkent. Ez önmagában is permanens elégedetlenséget gerjesztett, elsősorban a mindenkori kormányzó elitekkel szemben.

A családi és személyes élethelyzet további rosszabbodását érzékelők aránya megközelíti a falusi lakosság csaknem felét. Ennek a háttérében olyan empirikus tények állnak, mint a falusi munkavállalók bérhelyzetének a nemzetgazdaság egészétől elütő alakulása. Amíg ugyanis a nemzetgazdasági bérek a kutatás évében (1999) az átlagot tekintve 67-ről 77 ezer forintra növekedtek, a falusi munkavállalók körében a kereseti átlag 48 ezer forintról mindössze 53 ezer forintra nőtt, ami az abszolút összeget tekintve is szembetűnő különbség az országos átlaghoz képest, relatíve pedig annyira alacsony, hogy általában a nyomor szintű életfeltételekkel kapcsolódik egybe. A családi és személyes élethelyzet percepciója tehát nem véletlenül szélsőségesen negatív. Voltaképpen nincs a vizsgált falusi mintában egyetlen olyan csoport sem, amelynek legalább egyötöde a családi élethelyzet pozitív változását érzékelné a kormányváltást követő években.

Mindez azért érdemel megkülönböztetett figyelmet, mert a családi és személyes élethelyzet alakulásának percepciója a lehető legszorosabban összefügg a pártpreferenciákkal. Azok a választók, akik az új kormányzati ciklusban személyes élethelyzetük rosszabbodását érzékelik, rendkívül erőteljesen diszpreferálják a kormánypártot, és megnövelik az ellenzék szavazatszerző esélyét. Ugyanakkor az élethelyzetük javulását regisztrálók kitüntetten kormánypártiak, és talán az előbbinél is erőteljesebben diszpreferálják az ellenzékét, olyannyira, hogy a személyes vagy családi élethelyzet jelentős javulását érzékelők szinte kizárólag a domináns kormánypártra szavaznak. Ez az összefüggés annyira érdekes, hogy a szemléltetés céljából önálló táblázatot állítottunk össze.

7. táblázat

A családi és személyes élethelyzet pozitív, illetve negatív változását érzékelők pártpreferenciáinak megoszlása (százalék)

N=1109

Minősítő csoportok	MSZP	Fidesz	FKgP	SZDSZ	MIÉP	MDF	Egyéb párt	Elzárkózó
Sokat javult*	0,0	60,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	40,0
Valamelyest javult	11,4	38,6	17,2	0,0	0,9	0,9	4,4	26,4
Valamelyest romlott	31,2	13,1	5,5	2,4	2,4	1,8	3,0	40,0
Sokat romlott	25,7	11,1	7,6	1,4	0,0	0,0	1,4	42,8
Nem változott	24,9	28,2	9,0	2,2	1,3	1,5	2,2	30,5

*A „sokat javult” kategória az alacsony elemszám miatt nem szignifikáns.

Forrás: A Szonda Ipsos 1999 végén elvégzett reprezentatív felvételének adatbázisa.

A közölt adatok alapján egyértelmű, hogy az élethelyzetük rosszabbodását érzékelő választók gyűjtőpártja az MSZP, s ebben a csoportban nagyobb támogatottságot élvez, mint az összes többi jobbközép párt együttesen. Nem ez a helyzet az élethelyzet, az életszínvonal és az életminőség javulását érzékelők körében, ahol a kisgazdapárt és a Fidesz együttesen a szavazatok jóval több mint ötven százalékát birtokolta a utatás időpontjában. Ráadásul ez a csoport az átlagot meghaladó részvételi hajlandósággal jellemezhető, tehát ha valóban gyarapodik, és jóval meghaladja a felvétel időpontjában jellemző 11 százalék körüli arányt, akkor erőteljesen növekedhet a kormánypártok szavazategyűjtő-képessége a falu társadalmában.

A mostani kormánypártok javára billenhet azonban a mérleg akkor is, ha a falusi választók körében az a tapasztalat rögzül, hogy élethelyzetük nem rosszabbodik. Ebben a csoportban is szignifikánsan nagyobb a vezető kormánypárt támogatottsága, mint a Szocialista Párté, a jobboldali szavazatok összeadódása esetén pedig határozott fölény konstataálható. Miután jelenleg a falusi választók 44 százaléka ebben a csoportban található, az élethelyzet javulását, illetve stagnálását érzékelők a falusi választók többségét reprezentálják, s részben ez az oka annak, hogy összességében a jobbközép pártok javára billen a támogatottsági mérleg.

A kutatás tapasztalatai szerint a falusi választók körében a következő egy-két esztendő kilátásainak mérlegelése alapján az élethelyzet javulásában reménykedők aránya megduplázódhat (11-ről 22%-ra nőhet), az életviszonyok rosszabbodását prognosztizálók aránya pedig egyharmadra csökkenhet. Miután a pártpreferenciákat az optimisztikus és pesszimisztikus várakozások éppoly erőteljesen tagolják, mint az eddigi fejlemények tapasztalatainak mérlegelése, a falusi társadalomban zajló folyamatok erőteljesen érinthetik a pártpolitikai erőter történéseit. Ha a pozitív várakozások teljesülnek, megnő a kormánypártok szavazatszerző esélye. Amennyiben azok meghiúsulnak, az ellenzék kerülhet előnybe.

Egyébként a családi és személyes élethelyzet pozitív változásában reménykedők a gazdaság állapotának javulására alapozzák elképzeléseiket. Az ezzel összefüggő optimisztikus várakozások a közeli egy-két évet tekintve a falusi lakosság egyharmadát jellemzik. Az ilyen értelmű optimizmus az alsó rétegek körében is szignifi-

kánsan növekszik, és még a szakképzetlen kékgallérosok csoportjában is eléri a háromtizedet azok aránya, akik pozitív fejleményeket prognosztizálnak a gazdaságban. Erre épül azután a jóval óvatosabb és visszafogottabb reménykedés a családi és személyes élethelyzet kedvezőbbé válásában, ami egyetlen társadalmi csoportban sem tér el jelentősen a mintaátlagtól, tehát 20–25 százalék között szóródik.

A gazdasági folyamatok pozitív alakulásához fűzött remények azonban távolról sem általánosak. A következő egy-két esztendő várható fejleményeit mérlegelve a falusi választók egyharmada változatlanul pesszimista. Az ilyen attitűdök elsősorban az alsó rétegek körében sűrűsödnek. A szakképzetlen munkavállalók csaknem negyven százaléka a negatív scenáriót tartja a leginkább valószínűnek. Kétségtelen azonban, hogy a gazdasági pesszimizmus a falusi választók minden csoportjában oldódhat a következő egy-két esztendőben. Nem valószínű azonban, hogy a gazdasági növekedés a falusi alsó rétegek élethelyzetét alapvetően módosíthatja. Ennélfogva indokoltnak tűnik, hogy a szakmunkások 30, a betanított munkások közel 40, a segédmunkásoknak pedig mintegy 42 százaléka borúlátóan ítéli meg családi élethelyzetének várható alakulását.

A pártokat és a pártversenyt övező társadalmi klíma különböző komponenseinek átvilágításából végeredményben az a konzekvencia adódik, hogy az elmúlt évtized túlnyomóan negatív tapasztalatai ma is, mint korábban, az ellenzéki pozíciókat erősítik. Amennyiben ezek a tapasztalatok változatlanul megerősítést nyernek vagy tovább halmozódnak, megnő a *protest* magatartás esélye, és ebből szinte kizárólag az ellenzék profitálhat. Ha viszont a gazdaságban bekövetkezett fordulat pozitív hatásai az elosztási politikában is érződnek, ha bővül a foglalkoztatottság, és az a benyomás keletkezik, hogy a gazdasági növekedés hozamát a kormányzat nemcsak a tulajdonosi és hatalmi csoportok javára fordítja, hanem az élethelyzet javítását általános célnak tekinti, s mindezt meggyőző lépésekkel dokumentálja, a falu világában a mostanihoz képest elmozdulás következhet be a kormánypártok szavazatszerző esélyeinek növekedése tekintetében.

Ebben a szituációban feltehetőleg megnő a pártok közötti programverseny jelentősége, hiszen kiváltképp a választásokhoz közeledve a falusi választókat is elsősorban az érdekli, hogy a versengő pártok milyen meggyőző opcióval állnak elő, tehát milyen konkrét és hihető elképzeléseket körvonalaznak a falusi társadalomban felhalmozódott súlyos ellentmondások oldására, a mezőgazdaság növekedési pályára segítése érdekében, a foglalkoztatási gondok enyhítésére, az egyre inkább ellehetetlenülő falusi oktatás felemelésére, az egészségügyi ellátás javítására stb. Ez a programverseny a tapasztalatok szerint meghatározó módon befolyásolta a falu világában a legutóbbi választások kimenetelét is. Ez várható 2002-ben is, azzal a különbséggel, hogy fedezetlen ígéretekkel minden bizonnyal már semmire sem lehet menni.

Következésképp a jelenlegi kormányzat falusi politikájának kritikája – legyen az bármily megalapozott is – önmagában egyre kevésbé teremthet alapot a verseny-esélyek gyarapításához. Minden jel arra utal, hogy a pártpolitikai erőterben a lármás, *protest* politizálás egyre inkább kifulladás. Szükségképpen a megalapozott pozitív opciók versenye kerül előtérbe.